

Jacob Hamburger: Kan det finnas en vänsterpopulism?

[Recension av Eric Fassin, *Populisme: le grand ressentiment*, (Textuel, 2017). Ur *Jacobin Magazine*, 29/3 2018. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Avvisad av Vita huset och den amerikanska högerens mediaapparat försökte Steve Bannon nyligen återupprätta sin image som politiskt geni genom att ge sig ut på en talarturné i Europa. Bannon hade börjat misstänka att Donalds Trumps presidentskap inte längre var förtruppen i en internationell svängning långt åt höger, men då kunde han åtminstone visa sitt stöd till de mer seriösa nyfascistiska rörelserna på hela den Gamla kontinenten. Därför höll Bannon tal om hur betydelsefullt det italienska främlingsfientliga La Lega är, lovordade sin vän från Brexitrörelsen Nigel Farage, och framträdde som gäst vid det franska Front Nationals kongress. ”Det populistiska uppsvinget är inte slut”, vidhöll han i en intervju med den engelska tidningen *The Spectator*, ”det har bara börjat.”

Bannon är förstås inte den enda som talar om ”populism” på detta sätt. Medan den politiska huvudfårans mer inflytelserika röster utmålar populismen som en fara för demokratins överlevnad, är populismen för andra nyckeln till demokratins framtid. Detta sistnämnda ledmotiv har givetvis dragningskraft för personer ur yttersta högern som Bannon: högerpopulister kan ofta verka vara det mest demokratiska politiska valet just därför att så många inom eliten fördömer dem som ett hot. Och även om, som Anton Jaeger har konstaterat, många av dessa högerrörelser tidigare aldrig hyllade demokratiska värderingar, så har själva begreppet ”populism” som riktats mot dem hjälpt dem att omvandla sig själva till förkämpar för ”folket”.

Trots att ordet förknippas med de sämsta delarna inom högern, har en del inom vänstern också anammat populismen som framtiden – och ingen gör det mer värtaligt eller konsekvent än den belgiska filosofen Chantal Mouffe. Ända sedan inledningen av Margaret Thatchers regeringstid har hon och hennes bortgångne make Ernesto Laclau hävdade att den nutida center-vänstern har gått vilse. Redan när den nyliberala vändningen bara börjat slå rot – och undergrävde de sociala skyddsnäten och skapade en utarmad arbetskraft med osäkra anställningsförhållanden och berikade en liten oligarki – så hudflängde Mouffe den tredje vägens socialliberaler som Tony Blair och Bill Clinton för att de antog en ”samförståndspolitik” som inte kunde uttrycka folkets missnöje. Vartefter nyliberalismens nedmontering av samhället intensifierades har Mouffe hävdade att ”avpolitiserade” center-vänsterpartier inte har lyckats föra fram något livskraftigt alternativ.

Som ett resultat av det anser Mouffe att vi idag befinner oss mitt i en kris där de politiska institutionerna inte längre verkar passa för att uttrycka folkliga krav – en kris för vilken ”populismen” är den enda lösningen. Mouffes syn på populismen härrör ur hennes uppfattning av demokratin som en sfär av konflikter, där fientliga grupper kämpar mot varandra för en hegemonisk kontroll över det politiska området. En demokratisk politik handlar inte om samförstånd utan om att hävda ett ”oss” mot ett ”dem”. Mouffe påstår att högern har förstått detta sedan länge, så vänstern måste ansluta sig till detta program om den ska ha någon framtid. Men för Mouffe och de europeiska rörelser som har åberopat henne som inspiration – inklusive Syriza i Grekland, Podemos i Spanien och France Insou-

mise i Frankrike – är vänsterpopulismen inte bara en nödvändighet för att överleva. Om vänstern kan bygga rörelser som talar om ”folket” mot oligarkin eller de 1 procenten, så är hon övertygad om att den inte bara kan besegra yttersta högerens rasistiska och främlingsfientliga populism, utan också skapa en ny politisk ordning bortom nyliberalismen.

Känslor och intressen

Mouffes argument har inte stått oemotsagda inom vänstern. Under den första valomgången i Frankrike förra året var en av Mouffes ofta förekommande samtalspartners, Jean-Luc Mélenchon från France Insoumise, 2% från att besegra höger och yttersta höger och ställas mot Emmanuel Macron i den sista valomgången. Men under de sista veckorna av valkampanjen skrev den franska sociologen Eric Fassin en kort men skarp broschyr som uppmanade vänstern att avvisa den populistiska strategi som Mélenchon hade anammat. Som undertiteln till Fassins broschyr antyder, anser han att populismen i grund och botten är ett uttryck för ”avund” och därför är ett högerfenomen som inte har någon plats inom vänsterns kamp mot nyliberalism och rasism. ”Det finns två sorters blodfetter, bra och dåliga”, säger Fassin spydigt, ”men för vänstern finns det inte något sådant som en bra populism.”

Fassin delar en stor del av Mouffes tolkning av den kris för demokratin som årtionden av nyliberal avpolitisering har orsakat (även om den engelskspråkiga auktoritet som han föredrar är Wendy Brown). Han ifrågasätter heller inte tanken att den demokratiska politiken i grund och botten är konfronterande. Hans avvisande av vänsterpopulismen är icke desto mindre en uppenbar kritik av de praktiska konsekvenserna av Mouffes och Laclaus teori. Fassin är inte mer sympatiskt inställd än Mouffe till det som de vanliga socialdemokratiska partierna har lämnat efter sig på senare tid – en av hans tidigare broschyrer fördömde det franska socialistpartiet för dess högersväng under François Hollande och premiärminister Manuel Valls. Men han menar att Mouffes redogörelse glömmer bort att nyliberalismen inte skapades av ”socialliberaler” som Blair och Clinton (eller Barack Obama och Emmanuel Macron) utan istället av de ”auktoritära populisterna” Margaret Thatcher och Ronald Reagan. Historiskt sett, skriver han, är populismen ”ett vapen i nyliberalismens tjänst, inte mot den”.

Fassins anklagar inte dagens vänsterpopulister för att i hemlighet vara anhängare till Thatcher, inte ens att deras handlingar nödvändigtvis kommer att lägga grunden till fler nyliberala eller högerframgångar. Snarare anser han att den politiska strategi som Mouffe förespråkar grundar sig på ett hopplöst försök att vinna över en viss sorts högerväljare till vänstern. Många nutida populistiska rörelser – inklusive de till vänster – framställer sig som försök att övervinna uppdelningen i vänster och höger. De kan knappast göra på något annat sätt, eftersom populismen försöker omstöpa den politiska kampen till ett ”vertikalt” motstånd mellan de mäktiga och ”folket”, en kategori som inte rimligen kan begränsas till vänster- eller högerpartiernas traditionella baser, vare sig om de definieras i ideologiska eller sociologiska termer. Mouffe och hennes anhängare försöker alltså inte bara kritisera vänsterns traditionella institutioner för att inte ha kontakt med folket. De försöker bygga en helt ny bas för vänstern, en bas som är oberoende från de existerande partierna, fackföreningarna och förbunden, och som innefattar alla som har utarmats och fjärmats från politiken efter årtionden av nyliberalism. Inom de missnöjdas led finns, hävdar Mouffe och de politiker som står henne nära,

många som har stött populistiska högerrörelser. Även om en hel del högerväljare verkligen är rasister, främlingsfientliga eller nyfascister, så tror vänsterpopulister i allmänhet att det både är möjligt och nödvändigt att ge ett annat, antirasistiskt uttryck åt den ilska som dessa människor känner. Eftersom vänsterpopulismen till skillnad från högerpopulismen inser den verkliga grunden till denna ilska – det vill säga nyliberalismen och dess konsekvenser – så hävdar de att dess budskap till syvende och sist kommer att visa sig vara kraftfullare för de som annars skulle rösta på personer som Trump, Farage och Le Pen.

Fassin gör gällande att denna sortens vänsterpopulistiska tänkande inte bara är erfarenhetsmässigt felaktigt utan också politiskt idealistiskt. Han resonerar att den vanliga uppfattningen bland Donald Trumps anhängare att amerikanerna har ”akterseglats” av den nyliberala globaliseringen är en saga. Den typiska Trumpväljaren var inte en arbetslös fabriksarbetare utan istället en vit man från mellan- eller övre medelklassen.

Men även om det verkligen vore sant att högerväljare uttryckte ett avvisande av nyliberalismen – som Fassin medger ligger närmare verkligheten i fallet med Brexitomröstningen – så anser han att det finns en strukturell brist i den vänsterpopulistiska strategin att vinna över dem. Precis som Mouffe och Laclau menar han att det är avgörande att ta hänsyn till lidelser och känslor inom politiken. Men de känslor han ser bakom stödet till yttersta högerens rörelser är i grund och botten oförenliga med lidelserna inom vänstern, vare sig de är vänsterpopulister eller ej. Yttersta höger drivs av det Fassin kallar ”avund” – med andra ord ”tanken att det finns andra som njuter av det som är mitt, [och] om jag inte njuter av det så beror det på dem”. För de som ser världen i form av avund, fortsätter han, utgör uttryck av ”maktlost raseri” mot dessa oförtjänta andra en egen sorts ”njutning”.

För Fassin är denna känsla av avund ett grundläggande särdrag i dagens värld. I stor utsträckning är den ett resultat av skapandet av klasser som i ekonomiskt avseende är relativt privilegierade, men saknar det som Pierre Bourdieu kallade ”kulturellt kapital”. Medlemmar i dessa klasser – som romanförfattaren Michel Houellebecq på ett lysande sätt har skildrat i sina många vita manliga huvudpersoner – upplever en djupgående osäkerhet som orsakar ett våldsamt känsloladdat svar. De kommer att hata både välutbildade liberaler för att de stoltserar med sin kulturella elitism och progressiva värderingar, och de icke privilegierade klasser som dessa ”medvetna” eliter verkar bry sig mer om än dem.

Det är alltså inte bara en historisk slump att populismen spelade en central roll för skapandet av nyliberalismen under 1980-talets högerregeringar. Som politisk talekonst och praktik är populismen till sin natur kulturell, förklarar Fassin, och det har gjort den till ett perfekt verktyg för högerpolitiker från Reagan och Thatcher till Trump. Högerens främsta avsikt under de senaste fyra decennierna eller så, har varit att mobilisera de vita medelklasserna till förmån för den nyliberala eliten, och den kulturella populismen gjorde det möjligt att framställa dessa ansträngningar som ett försvar av ”folket” mot dekadenta liberaler och de svarta och bruna underklasserna.

Fassin avfärdar därför den vänsterpopulistiska tanken att det finns en bas av anhängare till yttersta höger vars ilska kan ledas bort från rasistiskt populistiska rörelser till jämlikhetssträvande rörelser. Det finns ingen undermedveten strävan efter ekonomisk rättvisa bakom en röst på Donald Trump

eller Front National, bara avund mot de som upplevs vara kulturellt överlägsna och rasmässigt underlägsna. För Fassin är populismen helt enkelt avund. Vänsteranhängare kan klä sina teorier i en populistisk våltalighet hur mycket de vill – de kan till exempel personifiera sin kritik av nyliberalismen genom att fördöma medlemmar i ”oligarkin” och deras kulturella världsbild. Men Fassin hävdar envist, att i den mån vänstern väljer att följa denna väg så offerar den verkliga vänsteridéer och -metoder för tal om kulturell krigföring som har sitt ursprung inom den yttersta högern, men som aldrig kan tillfredsställa det avund och den osäkerhet som den yttersta högern livnär sig på.

Engelsktalande världen ett undantag?

I sin egen kommande bok *För en vänsterpopulism* nämner inte Mouffe Fassin vid namn, men hon besvarar verkligen en del av hans kritik. Mouffe medger till exempel att andra kanske inte är lika villiga som hon att göra sig av med så mycket av vänsterns historiska arv, och hon skiljer mellan vänsterns institutioner och värderingar. Även om vänsterpopulismen på ett radikalt sätt måste ifrågasätta de förstnämnda, förklarar hon, så måste den hålla fast vid de sistnämnda om den ska kunna skiljas från högerpopulismen. Ännu viktigare är att Mouffe, tvärtemot Fassins anklagelse, klargör att hon inte anser att högerpopulismen är en motståndsrörelse mot nyliberalismen, och inte heller förnekar hon att många av dess anhängare verkligen är rasister eller att den kan orsaka lidande. Men hon vidhåller att dagens yttersta höger faktiskt är en verklig reaktion mot de ”postdemokratiska” former som nyliberalismen har hjälpt till att skapa, om än inte en reaktion mot själva nyliberalismen. Det finns något som hon kallar en ”demokratisk kärna” i kraven från yttersta högerpopulister, en kärna som vänsterpopulisterna måste försöka ”rikta in ... mot jämlikhetssträvande mål.”

Även om Fassin och Mouffe i vissa avseenden kan ha mer gemensamt än någon av dem vill medge, så är deras olika uppfattning om hur stor genomsläppligheten är mellan höger och vänster central. I detta avseende hjälper Fassins kritik till att identifiera det som är så nytt med populismen för dagens vänster – men också varför den kanske inte är den frälsning som dess förespråkare tror att den är.

Förespråkarna för en vänsterpopulism menar att en populistisk strategi och retorik utgör den enda vägen till en framgångsrik vänsterpolitik i dagens nyliberala ”postdemokratier”. Även om Mouffe har gjort mer än någon annan för att tillhandahålla konsekventa argument för denna ståndpunkt, så har hon en tendens att ställa sitt eget resonemang på huvudet. När man läser hennes senaste bok, upplever man att hon anser att den enda rörelse som ska kunna lyckas staka ut en ståndpunkt till vänster om den vanliga socialliberalismen måste vara en vänsterpopulistisk rörelse. Det leder till en del märkliga påståenden. Tidigt i *För en vänsterpopulism* säger Mouffe till exempel klart och tydligt att de etablerade socialdemokratiska partierna ”har blivit alltför djupt inlemmade i den nyliberala hegemoniska strukturen” för att utgöra ett verkligt vänsteralternativ till nyliberalismen. Men under resten av boken fortsätter hon att prisa Jeremy Corbys populism, denne vänsterledare i Tony Blairs parti. Och trots det faktum att Bernie Sanders valde att ställa upp som Demokrat 2016, och senare drev en kampanj för ärkecentristen Hillary Clinton, får vi höra att även han ”uppenbarligen” är en vänsterpopulist.

Men vad gäller de rörelser på kontinenten som har anslutit sig till Mouffes teorier, är det långtifrån

uppenbart att de har samma strategi som Corbyn och Sanders (som själva knappast är identiska). Fassin hjälper till att klargöra den viktiga skillnaden mellan dessa engelsktalande personer – även om Kevin Kühnerts ungdomsuppror i det tyska socialdemokratiska partiet skulle kunna läggas till denna lista – och de uttalat vänsterpopulistiska rörelserna i länder som Spanien och Frankrike. Det är inte bara att Sanders och Corbyn arbetar med och i etablerade partier – båda ledarna har också försökt driva dessa partier åt vänster genom att föra fram ett uppdaterat vänsterbudskap som kan mobilisera påtagligt vänsterinriktade baser. Dessa baser förändrar sig givetvis över tid: framgångsrika kampanjer ryggar varken från att inbegripa nya väljargrupper eller låter sig bli alltför fästa vid väljarblock som de har förlorat. Om Fassin hyser mer beundran för vad vänstern har gjort på andra sidan Kanalen och Atlanten, så kan det således bero på det faktum att Corbyn och Sanders bara är bättre på att identifiera vilka väljare som står deras sida, nå ut till dem och erbjuda dem det de vill ha. De kanske inte är så mycket populistiska som helt enkelt goda politiker – åtminstone bättre än centristerna i sina partier.

Rörelser som Podemos och France Insoumise ställer sig å andra sidan långt mer ambitiösa mål. De följer Mouffes åsikt att ersätta uppdelningen i vänster-höger med en motsättning mellan folket och eliterna, och prioriterar att vinna över väljare som i grunden har en högerinriktning till uppfattningar som står vill vänster. Även om sådana populistiska försök att övervinna de traditionella definitionerna av vänster och höger kan uppnå en del blygsamma framgångar, så hävdar Fassin att vänstern inte behöver bryta så radikalt med sina traditionella institutioner och sociologiska baser. Det vill säga att det kan gå att anamma en del av Mouffes och Laclaus filosofiska insikter – demokratins konfliktfyllda karaktär, de hegemoniska strukturernas roll i politiken – utan att ansluta sig till populismen och alla dess brister.

Vänsterpopulister som Mouffe har en tilltalande redogörelse för hur en person som Steve Bannon kan ge sig ut för att vara den vanliga människans förkämpe. Men Fassins lilla bok framkastar att vänstern för att hitta ut ur detta sakernas tillstånd kanske inte är i så starkt behov av nya teorier att den behöver leta efter nya anhängare bland de som kanske tror på Bannon.

Lästips:

[Vänsterpress om Göran Greiders och Åsa Lindeborgs *Populistiska manifestet*](#). I sin debattbok försöker Greider/Lindeborg utveckla en framgångsstrategi för den svenska vänstern. Deras recept heter ”vänsterpopulism”.

[Den socialistiska strategin: vadan och varthän?](#), av Ernesto Laclau och Chantal Mouffe. Laclau är den moderna vänsterpopulismens främste teoretiker, som bl a inspirerat spanska Podemos.

[Ernesto Laclau, Podemos inspirationskälla](#), av Razmig Keucheyan och Renaud Lambert.

[Den europeiska vänsterpopulismen – exemplet Podemos \(artikelsamling\)](#). Spanska Podemos och grekiska Syriza har medfört att en frågor kommit att ställas på sin spets för vänstern. Vad utmärker dessa organisationer, vad står de för, vad vill de åstadkomma?

[Eurokommunismen och populismen](#). Ellen Meiksins Wood diskuterar vänsterpopulismens stora inflytande på den s k eurokommunismen.

Övergivandet av klassbegreppet. En ny "sann" marxism. Meiksins Wood gör upp med "postmarxism" och vänsterpopulism (särskilt i Ernesto Laclaus tappning).